

CZAKÓ GÁBOR

Jubileum

Mondhatnánk, hogy Péter közvetlen és totális élményeket szerzett, ha az élmény nem jelentené a valóság (hiányos) szűrletét, a szerzett pedig egyenesen áttételt.

„Péte zúz!”

Zúzott. Két marokra fogta apja kalapácsát, és a diónyi szép márványdarabka ripityára ment. Nem szándékozott apja nyomdokaiba lépni. Visszaútnak vélte, mint aki már túljutott ezeken a nyomdokokon? Szülei szókincsére sem tartott igényt. Éva olykor visszafogta a faház előtti földterazon: „hagyd apádat, *farag*”, véletlenül se tanulta meg a kiemelt szót, nem is faragott: zúzott, vagy ásott, kalapáccsal-vésővel hantolt el kődarabkákat. A szobrok máskülönben érdekelték. Ha kézen fogta Arczot és elvitte az erdőbe sétálni, gyakran mutatott neki szobrot: napsugárkévében fürdő kanszúnyograjt, friss vaddisznótrágya gőzölgő páráját. Lecövekelt, majd kiszabadította vaskos kis mancsát apja bágermarkából, körüljárta a műveket, leguggolt melléjük, a szúnyograjnak aláfeküdt, aztán fölkéredzkedett apja nyakába. „Madárlátószögbe.” E tárgyilagos lírára tavasszal tett szert, amikor Arcz hiába nyújtotta föl a magasba a diófa padról, úgy se bírt levenni egy csillagot se. Szándékáról persze nem mondott le, csak elhalasztotta, amíg megnő; egyelőre kicsi, tömzsi gyerek volt, masszív, akár egy alacsony gránithegy, és rendíthetetlen, mint az apja.

Arcz nem volt rendíthetetlen gyerekkorában. Nagypapja hetényi házának udvarán a diófarönkre bármelyik szomszéd fizimiskáját kirakta agyagból, ragasztott nekik bajuszt, szemüveget, ha megszáradtak, kifestette őket egy szem stolverkért vagy ingyen; a szódásék sziklakertjébe csinált a gólya mellé egy szép kis törpét; idősebb utcagyerek cimborái tizennegyedik születésnapján megkérték, füttyülje el az Ó miju máju-t háromszor, ha jön valaki, jött, nem valaki, hanem a Postás Mari egész rokonsága, ő hiába füttyült, a rokonok elcsípték Marin és környékén a letolt nadrágos nagyfiúkat: két hónapot kapott, amit a bíróság kiállottnak vett az előzetesben töltött idővel. Amolyan klasszikus magyar természettel született, a nyakasság és engedékenység ikervonásaival átkozottan vagy áldottan, egyre megy: ugyanúgy megbecsülte az örömök ürömeit és a csapások tanulságait; őszintén, és volt mire őszintének lennie. Isten sűrűn látogatta. Nem tért ki előle semmiféle szubjektív idealizmusba: sem érzetei kaleidoszkópjának nem tekintette a világot, sem annyinak (annyikának) nem hitte, amennyi látszik belőle.

Péter fiát is a lehetséges teljesség edényeként figyelte a Pityang karcsú, délutáni árnyékától kettészeltlen. (Az alsó terazon állt a Madár állványára könnyökölve; az árnyék a jobb lábán futott föl a hasán át a válláig, s onnan az övével egyesülve vetette le magát a meredeken.) Péter nyilván fölösleges lett volna, ha nem egyéb annál, amit gondolni lehet róla, ha meg egy kábé 16—17

literes edényke, akkor némi tapasztalással-vizsgálódással kiüríthető, más szóval... nem kell más szó, jobb az ismétlés, mert megint csak fölösleges, fölösleges a Teremtés művében és az ő atyai gondolkodásában, ami e mű megértését és átélését célozza.

„Mindenki abban hisz, amiben akar”, próbálta széles és sekély mederbe terelni a társalgást Déli Ábrahám.

Évek óta nem találkoztak, ezalatt Arczban több összetett mondat halmozódott föl: „A vakság szem és bátorság ügye, semmi köze a hithez; a vak különben se hisz, inkább bízik abban, hogy semmi olyasmi nincs, amit ő nem lát. Rádásul ti, ha már művészek tartjátok magatokat, csak hamis vakok lehettek.”

„János! — koccintott csitítólag Merci bácsi. — Húszéves barátok nem vágnak ilyesmiket egymás fejéhez.”

„Húszéves barátságunk se jogosíthat föl benneteket arra, hogy tehetségtelenek legyetek.”

A helyi meg az országos mester első/utolsó és közös kiállításának negyvenedik évfordulóját ünnepelte. Egy véletlen találkozás keltette nosztalgiahullám sodorta őket a Bocz villába. (A villa üres volt: Szilvia, a művésztelep vezetője a tavalyi sikertelen gránitprogram után idénre betonprogramot hirdetett — nem jött össze elég vállalkozó.) Hoztak magukkal egy-egy tanítványt; Merci bácsi a főiskoláról, Ábrahám Váradról — a művészkörré fejlődött kultúrházi szakkörből — ám a két lány csinosága sem töltötte be a ház, meg a kényszeredett emlékeztetés ürességét, lehívták hát a faházából Arczot. Ő a feleségét hozta, meg Pétert.

Az ebédlőben csordogált a beszélgetés jó surányi vörösbor mellett. A lányokat elparancsolta Éva a kármentő mögötti tűzhely mellől, oly föltűnő diletantizmussal fogtack a gulyás elkészítéséhez: eleget emancipálódtak már ahhoz, hogy ne a konyhába legyenek száműzve, míg a férfiak beszélgetnek. Péter ekkor váratlanul apját idézte: „a főzés az utolsó szabad művészet”, és bizony jókor, mert a tanítványok képzelőerő meg szeretet helyett a hústól meg a fűszerektől remélték a gulyás ízét.

A bor csörgedezése megelőzte a beszélgetését; az utóbbi Arczék érkezéséig egy helyben tócsállott, a hely pedig Várad volt meg Magyarország; Déli Ábrahám picassói zsenije elrekkent a kisvárosban, Merci bácsi michelangelói zsenije pedig ebben a vidéki országban.

„Így megy ez, angyalom, így megy” — dörmögték a borbán dagadt nyelvek a maguk angyalának, vagy keresztbe, oly mindegy, egyetértettek a derekas önsajnálásban; a lányok is, hisz tanulni jöttek a villába, s bár a provincializmus című leckét már vették, ismétlés a tudás anyja. Egyelőre mindegyik a maga mesteréig látott, ha szabad ezt az erős kifejezést használni. Nemigen, ha kényesek vagyunk az igazságra. No, mért ne legyünk? Ha elláttak volna Merci bácsiig meg Déli Ábrahámgig, akkor nem hagyták volna Arczra a szigorúságot. Ráhagyták, és megszűnt az üresség a villa faburkolatú, máriaüveg ablakával kápolnára emlékeztető ebédlőjében. A két mester még tovább ment. Mind a kettő megkönnyebbült, mintha terhes gázok hagyták volna el szervezetüket; éppen ezért hívták meg Arczot a hevenyészett estélyre. Az ő megítélésüket már kisajátította a város, a megye, az ország, ha maguk ítélnék, szigorúságukat múltó alkotói válságnak könyvelik. A pesti lány védelmébe vette Merci bácsit: díjai, címei, kiállításai, művei, művészetpedagógiai eredményei felsorolását intelligensen ötvözte be egy csinos művészetszociológiai esszécskébe. A váradi Ábrahámot karolta föl; „élő klasszikus méltatlan közegben” címet adhatnánk értekezésének.

„Nem az életük, nyuszi. Nem szeretik. Szeretet nélkül pedig se élet, se művészet.”

Most a második lett az első szóló. Szép, telt, alt hangja volt a pesti szopránjához képest. Kettőst énekeltek az ünnepeltekről. A mesterek elandalodva

hallgattak, Éva komponálta a gulyást a kármentő lécrácsa mögött, Péter filctollal színezte a tálaló előtti kis perzsaszőnyeg mintázatát. A lányok lassan kiadták indulatukat, áriájuk nótává sekélyült; a világ bonyolult, nehéz eligazodni benne, egyre bonyolultabb lesz, egyre nehezebb lesz tájékozódni benne, s áttekinthetetlen kavalkádjában az elavult, régi eszmékkel bizony nem sokra megyünk, legföljebb jót mosolyoghatunk rajtuk.

„Ja.” Arcz körbejárt a demizsonnal.

„Mi az, hogy ja?”

„Az.”

„Szóval maga szerint már se beszélni, se gondolkodni nem kell a kor problémáiról, elég a régi recepteket fölütni?”

„Kell. Csakis azt érdemes mondani, amit gondolunk, kivéve, ha csupa hülyeség jut eszünkbe.”

A lányok most a modernségről énekeltek kánont Arcz egyik mondataért: „Nyuszik, nem az a modern, aki különbözik, hanem aki hozzátesz valamit a régihez.”

Csönd lett. Nem érdemi, a *nyuszik* miatt. Az első nyuszi nyelvbötlésnek tűnt, az ismétlés már durva szándékoságnak, noha Arcz inkább pontos akart lenni mint durva. Ismerjük a nyuszit: milyen kedves, selymes, puha, simogatni való: hörcsög! mennyire nem sajátja a ragadozók irgalmassága, nem kegyelmez soha, halálig harcol a másik nyúllal, különös kegyetlenséggel (ahogy a büntetőjog mondja), mert körme-foga nem alkalmas az élet gyors kioltására. A lányok a nyuszinak nem ezt a direkt és természetes értelmét vették, hanem — tisztességes lányok lévén — lelkiismeretük keserű intésének engedve átvittet: pajzánt, ha ugyan nem trágárt. Lényegében persze nem hibáztak: mi egyebet kéne *elsősorban* kihámozni az üzenetekből, mint a nekünk szólót? Persze van *másodsorban* is; örök hátránya, hogy legföljebb az első után kerülhet sorra . . .

Segélykérő pironkodásukra a mesterek ügyet sem vetettek. Arczcal sem vitakoztak. Sokkal részegebbek voltak annál, hogysen merjenek lovagolni a szavakon. A szó köznapi értelmében tehetségesek voltak ők, művészek, de mi értelme a köznapi tehetségnek? Csontváry, Michelangelo, Picasso, Dosztojevskij, Shakespeare, Balczó, Krúdy nem voltak tehetségesek: nem tehetségesek voltak. Munkácsy volt tehetséges, Benvenuto Cellini, Thomas Mann, John Smith, Marie Legrand meg Kovács Imre. Negyven éve, annak a bizonyos közös első kiállításnak az idején még nem elégedtek meg a tehetséggel, pályájuk derekán beérték volna vele, ezért most, a vége felé kevesebb kellett megelégedniök. (Még Merci bácsinak is, pedig őt ekkortájt valóban élő klasszikusként tartották nyilván.)

Elégedettségről szó sem volt. A vacsora közben használt rokonértelmű szavak Éva főztjére vonatkoztak: ilyen pompás gulyáslevest rég nem ettek. (Gyerekkorukban, de hát az emlék az idővel folyton szépül-jobbul.) Éva főzött már ennél különb gulyást, de hallgatott róla. A lányok már belátták, hogy nem volt érdemes férfitársaságra cserélni a fakanalat, minek bizonyította volna rájuk, hogy ott sem álltak volna helyt: nem élték volna át kellően a hagyama meg a hús pirulását, a krumplikockák fővés közbeni állapotait, nem kívántak volna annyi vizet mint ők, a liszt, a só, a tojás, a víz csipetkévé való egyesülésének magyarázatában holmi régi babonát, vagy ami még rosszabb, új divatú misztikát alítottak volna.

Péter evés közben a művében gyönyörködött fél szemmel. A szőnyeg összes fehér mintáját sötétkékre színezte, miáltal elhessentette a tálaló elől azt a talmi derút, amit egy NDK gyártmányú gépi perzsa tud efféle helyeken lengedtetni. Semmi szükség nem volt rá. Egyedül a lányok vélték igényelni — narkó helyett —, a társaság miatt se nem olvashattak, se nem tévézhettek. A pesti megpróbálkozott két viccel. Hagyjuk.

A mesterek lubickoltak a fagyos hangulatban. Arcz nem mondott nekik egyebet, csak amit régóta gondoltak — egymásról. Merci bácsi valódi várkonyi körtepálinkát töltögetett, Ábrahám Ballantines whisky; megünnepelni, hogy nem nekik maguknak kellett szólni, sőt, immáron nem is kell, gondolni se, semmit se, csak jól berúgni és kész, minden kész, ami nem kész... A derekasan kemény szeszek hamarosan ismét előállították azt a melankolikus ürességet, ami a jubileumi ünnepség első óráiban *betöltötte* a villát. Betöltötte. Csinos nyelvi és fizikai képtelenség, de mit tegyünk, József Attila óta nagyon divatos.

„Vigyázz rám”, turbékolta a pesti? váradi? lány (kissé összekeveredtek) Merci bácsi még erős markában.

„Vigyázz te énám, fontos állami megbízásom van.” — Ilyesféleképp zajlott az, amit bőséges jóakarattal társalgásnak lehetne nevezni. (Merci bácsi vigyázott már magára eleget, egyebet se tett, folyton tartalékolta magát a fontosnál fontosabb föladatra.) A körte- meg a rozspálinka szaga lassan kiszorította a gulyás halványuló illatát. Péter lefeküdt frissen festett szőnyegére, a mű sarkát magára hárta és elaludt. Éva mosogatott. Arcz kitarzott a vörösbor mellett.

„Azért a húszéves barátság csak húszéves barátság!” Déli Ábrahám whiskeys poharát a borosnak csöndítette. Merci bácsi valamelyik nyuszival elugrott a kiömlő bor elől. „Keresztelő lesz!” — tréfált a másik nyuszi.

Éva jött egy ronggyal és föltörülte a bort. Péter fölneszült atavisztikus imádkozó tartásából (arcra borulva aludt), pislogva konstatalta, hogy itt már semmi olyasmi nem fog történni, amibe be kellene avatkoznia. Álmos tekintetét elnyugtatta apja rendíthetetlen hátán, és amikor Merci bácsi így kiáltott: „a negyvenesztendős barátság sem kutya!” elaludt újra. „Nem bizony!” tromfolt Ábrahám és megkaparintott egy darabot a másik nyusziból. Éva visszament a kármentő mögé.

Arcz nem bánta meg, hogy engedékenyen „barátságnak” nevezte a jubilálókhoz fűződő kapcsolatát. Nemigen szokott megbánni semmit, egy történés értéke nehezen múlható fölül; ebben apjára ütött, akit minap nem két hétre, hanem két teljes hónapra tiltottak el a váradi Öregek Klubja látogatásától, mert állítólag elcsábította az egyik klubtárs asszonyát. Bizonyíték ugyan nem volt, beismerés se, még kevésbé megbánás. Az asszonyból semmi se hiányzott, mit vallott volna be? Lovag pedig nem kompromittál s bolond lenne nyilvánosan bánni azt, amit egyfelől tagad, másfelől lovagi kötelességből tett. Öreg Arcz Zsigmondot kicsit szégyellte a rokonság rendíthetetlen természete miatt: „vénségére se javul meg!” szintűgy fiát nyakas elhetetlensége okán: ha egy fikarcnyit is nyájasabb, elnézőbb lenne befolyásos ismerőseivel, ők most egy országosan hozsannázott szobrászművész atyjafiai lehetnének. A „barátság” szónak most örültek volna annyira, amennyire dühöngtek volna a mondat második részétől. Így megy ez. A „barátság” kegyetlenebb volt a „tehetségtelen”-nél.

Akkor kezdett igazán fájni, amikor az egyik nyuszi szexuális udvariasságból, meg a maga mentségére így szólt: „Negyven éve? Ki hinné?” No igen. Ő meg a *barátnője* világra se jött még, amikor Merci bácsi és Déli Ábrahám összeismerkedtek, főiskolai évfolyamtársak lettek, törzsvendégek a Japánban, Benetti Aliz, a híres modell rajongói, közös kiállítás rendeztek, javában érvényesültek és melléfogtak, kollaboráltak és ellenálltak, ikercsillagoknak mutatkoztak; „Arany—Petőfi, Kossuth—Széchenyi, Bartók—Kodály, ez a magyar szellem alapföállása!”

A fénylő szó, barátság, elvakította őket. Ha képesek lettek volna szemrebenés nélkül beletekinteni, talán átláttak volna egy másik rendszerbe, amelyben nem nőjük lett volna, hanem szeretőjük; nem életművük, hanem életük, és annak lenyomata; nem kollégáik-ismerőseik, hanem barátaik. Sosem gyűlt össze elég bátorságuk. Annyi mindenről le kellett volna mondaniok! Kenyér kellett, majd vaj, sonka; a kor rohant-változott, gyalog már nem lehetett lépést

tartani vele, különösen az elhagyott idők normáinak nehéz koloncáit cipelve. Így is elmaradtak: Merci bácsit a világ, Ábrahámot az ország körözte le. Nem lenne helyesebb átalakítani a nyelvet, kipucolni belőle minden atavizmust, ami árnyat vehet egy jubileumi ünnepségre? A művészetelmélet, a lélektan és általában a társadalomtudományok igazán fürgén haladtak előre eziránt, a helyzet azonban túl póriás volt, hogysem az említett tiszteletreméltó tekintélyek beinvitalhatók lettek volna a villa ebédlőjébe. A nyuszik — emlékszünk — csalogatták őket, de Arcz konok parlagiságától megriadtak. Okkal. Pedig milyen nagyszerű lett volna ezen a csillagfényes estén, pompás vacsora után, kitűnő bor, elsőrendű tömények kíséretében, arányos nemi megoszlás mellett ízlésesen válogatott *esetek* desszertjét fogyasztani: pikáns híreket, habkönnyű metafizikát, édes nemzeti érzést valahol üldözött magyarok szenvedéseinek csípős fűszerével. E rafinált ízek élvezete helyett ez a bunkó, ez a főzőasszony férje minduntalan otromba *helyzetekbe* lökdöste őket. Gyönyörű, zöld, valamint éppoly barna szemükkel figyelmesen föltekintették, és semmi értelmiségi vonást nem leltek bozontos arcán, asztalra helyezett, repedt körmű, bütykös kezén, tömérdek pocakján. Bosszantotta őket, hogy a mesterek egyenrangúnak tekintik, holott szemmel láthatóan egy alsóbb kasztból tolta föl magát. „Nem a neki megfelelő szellemi régióban tartózkodó ember” mondhatták volna, ha jártasabbak a hinduizmusban, de ha még jártasabbak, akkor egy szót sem szóltak volna, hanem égett volna a kezük, amiért meg merte érinteni a poharát...

Egyik fölállította, másik megigazította. Arcz töltött magának. Ábrahám kissé szégyenkezett: ittas sutasága miatt. Merci bácsi nem, már némileg merev volt, állapotát ki akarta használni valamelyik nyuszinál, de nem sikerült döntenie, annyira egynuszik voltak. Ők sem válogattak volna, eléggé becsíptek már ahhoz, hogy az eredeti fölállást lényegtelennek tartásuk, a dologra magára, magánvalóan (*Ding an sich*) volt szükségük: a szexuális narkózis pótolhatja a kulturálist, különösen beszélt állapotban. Persze embere válogatja, ki ettől felejt, ki attól, de mindenki tudja, hogy a kettő több az egynél.

Későre járt. Arcz a nappal szokott kelni, s nem sokkal utána nyugodni. Álmos volt, de mint engedékeny s borkedvelő, kitartott. A demizson lassan ürült, ő pedig áltatta magát (lassan húsz éve), hogy előbb-utóbb sikerül valamit megmoccantania Merci bácsiban és Ábrahámiban: ne kótyavetyéljék el a fiatalságuk után az öregségüket is, minimum gyűlöljék egymást, ha már szeretni úgysem fogják, a gyűlölet mégis valami, ha nem is illatos, bűdös; verjék meg a lányokat, vagy fordítva; ússék őt, szívesen kibírja a kedvükét, ha ők ketten elbírnak egy széket; legalább a saját jubileumukat éljék át *helyzetként*.

A lehetőségek lassan elszivárogtak a csöndbe, amely mozdulatlan terpeszkedett az ebédlőasztal körül, csak az idő tekergett benne.

„Tegyük el magunkat holnapra!” Fölállt, megkönnyebbülten roppant a szék, meg az ő vastag dereka-válla mély húsában az izület. Amíg nyújtózott, Merci bácsiék megéreztek a leselkedő helyzet súlyát: „maradjatok még, maradjatok!” „Maradjanak, igazán maradjanak!” A nyuszik is megijedtek, nem annyira a fölējük tornyosuló húshegytől, inkább a két roskadt, elázott öregembertől, akik mostani állapotukban egyáltalán nem látszottak mesternek. Másnak se. Persze ismerték önmagukat annyira félre, hogy szellemi izgalomban vélték leledzeni, amit nem lehet azzal levezetni, hogy egy félórácskát csepülük majd az eltávozott vendéget.

„Tisztázni kellene...” így a zöld szemű.

„Mit?”

„A félreértéseket.” A barna szemű is félte, amit vállalt.

„Nincsenek félreértések. — Arcz megtornáztatta tapírvállait. — Nem is lehetnek. Magyarul beszélünk végig.”

A zöld szemű összeszedte minden nyuszifegyverét. Két hosszút pislantott,

fölállt, Putifárné-rózsaszín ujjával megérintette Arcz szeplős karját. „Fölkeveri a lelki békénket, aztán nyugodtan lelép?”

„Volt?”

„Micsoda, kedves János?”

„Akkor van is.”

„Mi?” A másik előbb időt vesztett a demizonnál, majd behozta a teli pohárral. A kérdés lényege ugyanaz volt, viszont az időe már nem. Talán mégse sikerült egészen behozni?

Arcz kiitta a bort. „Amit én nem értek, azt én tisztázom.”

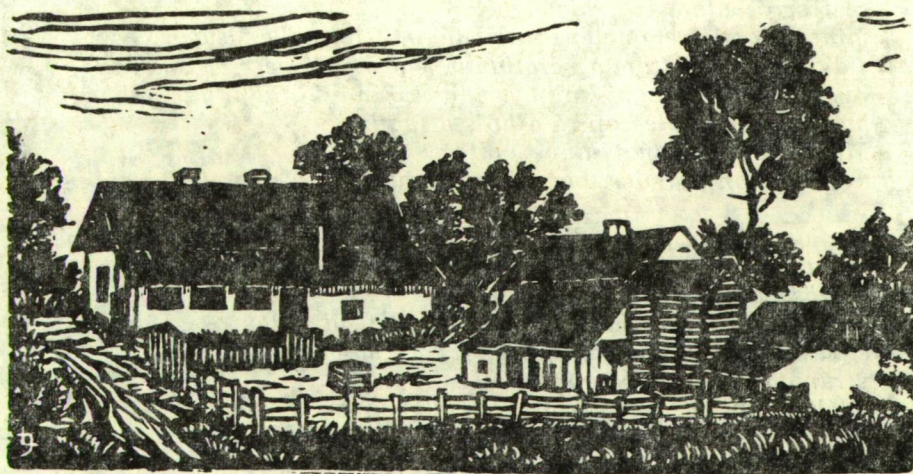
„És velünk mi lesz?”

Éva is készen állt az indulásra. Megcsókolta a lányokat, majd visszakérdezett a férje helyett: „mit akartok?”

Arcz fölnyalábolta Pétert és elindult kifelé. Merci bácsiék kikísérték őket. Hatalmas nyáréjszaka ragyogott a hegy fölött, felhőtlen, újholdas. Hogy el lehetett volna ácsorogni alatta, vagy aláfeküdni, hanyatt az erős fűre, szívni a friss levegőt, és újrakezdeni az egészet! Legalább a beszélgetést, persze nem úgy kezdeni, hogy „vakok vagytok, tehetségtelenek vagytok”, hanem a békés éjszakához illően. Természetesen ugyanolyan nyíltan és őszintén... Merci bácsi úgy vágyott az egyenes beszédre, mint egy funkcionárius, de annyira elszokott már tőle, hogy köret nélkül megülte a gyomrát.

A környezetváltozástól Déli Ábrahámiban váratlanul kivirult a sok modern izmustól elhervadt líra: „fantasztikusok a csillagaid, János!”

„És mind az övé!” Merci bácsi egy lemondó kézcsokkal elbúcsúzott Évától. Arcz már tett néhány lépést Péterrel. Visszafordult. „Vihetitek. Ha akarjátok.”

Kabai szoba (fa melletl 1012)

1912